

Catherine Lépront

CLARA SCHUMANN

Viața la patru mâini

Traducere din limba franceză de
Sanda Râpeanu

GRAFOART

Țin să le mulțumesc domnilor
Matei Bănică și Alexandru Dumitriu
pentru sprijinul lor, datorită căruia
această reeditare a fost posibilă.

De asemenea, fiului meu,
care a inițiat acest proiect.

Sanda Râpeanu

Cuprins

Cuvânt-înainte	9
----------------------	---

Partea întâi

Perioada Wieck sau scena romantică (1819-1840)	15
1. Clara și tatăl ei (1819-1825).....	17
2. Salonul familiei Carus (1826-1828).....	24
3. Heidelberg, „capitala sacră a romantismului” (1829).....	31
4. Clara cântă în fața lui Goethe (1830-1831).....	35
5. Paris (1832).....	45
6. Robert și Ernestine (1833-1835).....	50
7. „Ce am eu cu inima” (1836-1837).....	58
8. Corespondență secretă (1837-1838).....	69
9. Proces pentru o căsătorie (1838-1840).....	75

Partea a doua

Perioada Schumann sau iubirea mai presus de tine însuși (1840-1856).....	87
1. Căsnicie (1840-1841).....	89
2. Marie și Elise (1841-1843).....	98
3. În Rusia (1844).....	110
4. Dresda (1844-1848).....	115
5. Baricadele și Richard Wagner (1848-1850).....	126
6. Zeul Rin (1850-1851).....	134
7. Adolescentul din Hamburg (1851-1854).....	141
8. „Tema spiritelor” (1854).....	151
9. Adio, Robert (1855-1856).....	165

Partea a treia

Perioada Brahms sau imposibila consolare (1856-1896)	175
1. Pribegie (1856-1859).....	177
2. Certuri (1860-1861).....	188
3. Cușca de câini (1861-1872)	195
4. Moartea Juliei (1872-1873).....	209
5. Instalare provizorie (1873-1878).....	214
6. Bătrâna doamnă din Frankfurt am Main (1878-1896).....	226
Sanda Râpeanu Biobibliografie	241

Cuvânt-înainte

Multă vreme, cariera de interpret-virtuoz a fost în genere un monopol al bărbaților. Vedete feminine de talie internațională se întâlneau numai pe scena teatrelor de operă – pe un podium de concert femeile nu se prea aventurau. Cunoaștem totuși unele cazuri: de pildă, pianista oarbă Maria-Theresia von Paradis care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a concertat în câteva capitale. Chiar și așa, performanțele lor se mențineau în limite modeste. Prima femeie care și-a cucerit cu adevărat un loc de prim-rang alături de celebrități ale vremii, ca Liszt, Joseph Joachim, Anton Rubinstein, a fost Clara Schumann. Abordând cu autoritate marele repertoriu pianistic clasic-romantic, de la sonatele lui Beethoven la concertele lui Brahms (fără a neglija nici creația barocă reprezentată de Bach), desfășurând o impresionantă carieră de peste șase decenii, care a purtat-o din Anglia până în Italia, de la Paris la Moscova, Clara Schumann a intrat în istoria muzicii atât prin propriile realizări, cât și prin faptul de a fi fost inspiratoarea – sau, după caz, sfetnicul – a doi mari compozitori romantici: Schumann și Brahms. Iată de ce un portret literar al acestei remarcabile figuri prezintă un deosebit interes!

Monografia romancierei Catherine Lépront, *Clara Schumann. Viața la patru mâini*, a cărei reeditare în limba română ne stă în față, relatează amănunțit – dar fără a se pierde în detalii ne semnificative și nici în comentarii de prisos – drumul vieții Clarei Wieck-Schumann, cu accentul pe latura profesională. Viața sentimentală e înfățișată sobru, cu multă finețe psihologică, pornind de la

corespondența cu viitorul soț, atât de patetică în simplitatea ei. Cu același tact e relatată și perioada următoare, cea a căsniciei Clarei cu Robert Schumann, narându-se faptele doar pentru a defini caractere și situații, și nu de dragul indiscrețiilor postume.

În jurul Clarei au gravitat o serie de personaje ilustre pe care autoarea nu pierde prilejul de-a le evoca pe baza unei documentații minuțioase. Chiar atunci când evocările sunt numai creionări, ea alege din noianul datelor notația definitorie pentru temperamentul și individualitatea celui descris, și nu generalitățile ultracunoscute.

Alături de eroină, un loc important îi este rezervat, cum era și firesc, lui Robert Schumann, prezentat sub toate aspectele – psihologic, artistic, intelectual – cu multă exactitate (inclusiv declinul său) și cu o vivacitate extraordinară, încât aproape că îl vedem trăind. La fel și Brahms evoluează de la tânărul timid la bătrânul ursuz (sau doar aparent ursuz) cu umorul său sec, inimitabil. Este fascinantă, într-adevăr, metamorfoza care are loc, „sub ochii noștri”, a tinerilor în adulți, a adulților în vârstnici, perindarea generațiilor, transformarea stilului muzical și, în genere, a ambianței culturale a secolului. Primenirea aceasta continuă e urmărită de autoare cu insistență: se vede că a preocupat-o în mod deosebit. Este ideea implicită, latentă a cărții, care transcende subiectul propriu-zis, îndemnând la meditație.

Prin pregnanța portretelor, ca și prin vibrația foarte personală a autoarei la fenomenul vieții pe care îl descrie, se trădează condeiul de romancier al Catherinei Lépront, căci altfel literaturizarea lipsește cu desăvârșire. *Viața la patru mâini* se dorește a fi o biografie – o narațiune bazată riguros pe documente, iar cuvintele puse în gura personajelor sunt extrase din propria lor corespondență sau din mărturiile contemporanilor.

În calitatea ei de scriitoare (trei romane: *Înconjurul domeniului*, *Un zvon*, *Întoarcerea Iuliei Farnese* și o culegere de nuvele: *Partidă de vânătoare la malul mării*, distinsă în 1987 cu premiul FNAC), Catherine Lépront ține mai mult de breasla literelor decât de a muzicii, deși a studiat pianul în tinerețe și colaborează la revista

Avanscena operei. Faptul prezintă avantaje și dezavantaje. Dezavantajul este lipsa de adâncire sub aspect muzicologic a creației Clarei Schumann, care a lăsat în urmă un număr deloc neglijabil de compoziții.

Avantajul este serioasa cultură literară a autoarei, care îi permite să facă „portretul” spiritual al fiecărui oraș pe unde și-au purtat pașii eroii ei. Succinte, dar substanțiale și foarte precis diferențiate, aceste caracterizări sunt de cel mai mare interes, distribuite exact când și unde trebuie, fără exces de erudiție. Pentru a nu mai vorbi de faptul că și în privința vieții de concert a timpului, în privința curentelor de opinie, a înfruntărilor de idei, autoarea aduce o mare bogăție de informații care lipsesc din obișnuitele surse aflate la îndemâna cititorului, dar pe care dânsa le-a cunoscut printr-o bună documentare asupra epocii.

Se adaugă un stil excepțional de fluent și plăcut, condimentat de un umor fin, scutit atât de sentimentalisme, cât și de prețiozități. Scriitoarea se adresează cititorului în mod simplu și direct, înfățișându-i fără înflorituri un fragment de istorie și în același timp de viață, ce poate fi adesea mai captivantă decât ficțiunea unui roman.

Alice Mavrodin

« Cette musique se fait de cela même qui défait le musicien. »

„Muzica se naște tocmai din ceea ce îl mistuie pe muzician.”

Christian DAVID

Partea întâi

Perioada Wieck sau scena romantică

(1819-1840)

1.

Clara și tatăl ei

(1819-1825)

O femeie a ieșit trântind ușa casei cu însemnul „Marele Crin” pe fronton. De-aici, cât era ziua de lungă, se revărsau acordurile muzicale ale pianului în primul rând, dar și ale altor instrumente, când interpreți aflați în trecere, profesioniști sau amatori, se opreau pentru a cânta sonate, triouri, cvartete, sau pentru a alcătui, de plăcere, o formație orchestrală de proporții reduse.

Casa era situată în Neumarkt din Leipzig. Orașului i se spunea „Micul Paris”, în ciuda austerității, a aspectului său rece, abia tulburat de nelipsitul vacarm studentesc. Dar ce strălucită activitate artistică domnea! Tradiția lui Johann Sebastian Bach se păstra la Biserica Sfântul Toma¹, unde genialul compozitor fusese cantor timp de douăzeci și șapte de ani. Societățile muzicale înfloreau, pline de vitalitate. Concertele se succedau la Museum, La Euterpe, la Societatea Cvartetelor Walther, dar mai ales la Gewandhaus, vechea hală a postăvarilor transformată în auditoriu de renume internațional. Apoi Leipzigul era și un renumit oraș universitar, unde Goethe urmase Dreptul, unde predaseră Fichte, Jean Paul Richter și Schelling. Prin cafenele și saloane se discuta aprins despre poezie. Se născuse romantismul.

Trecuseră aproape zece ani de la „bătălia națiunilor” din octombrie 1813, care pusese capăt dominației napoleoniene în Germania. După dezmembrarea Sfântului Imperiu și după

---

¹ Thomaskirche din Leipzig, datând din anul 1496, unul dintre cele mai frumoase locașuri de cult din Europa.

Notele din volumul de față, în afara notei 24 de la p. 111, aparțin traducătoarei, care mulțumește și pe această cale doamnei Alice Mavrodin, valorosul critic muzical, pentru prețioasele sale îndrumări.

Părăsită de mama ei, Clara a fost crescută de Friedrich Wieck, remarcabil profesor de pian, tată gelos și rigid. Clara se pregătește să plece în primul ei turneu internațional. Virtuoză precoce, dar sensibilă, copilăria ei pare să fi rămas undeva departe, or, de fapt, Clara n-are decât doisprezece ani.

2.

Salonul familiei Carus

(1826-1828)

Un nou medic, Carl Gustav Carus, a fost numit profesor la Universitatea din Leipzig și medic al Curții. Venea de la Dresda unde se instalase după războiul din 1813. Era impregnat de trecutul artistic al orașului. Novalis sosea acolo călare, în 1798, de la Freiberg, pentru a-și întâlni prietenii: pe Friedrich Schlegel, geamănul său, poet ca și el, care spunea: „Poezia romantică este poezia poeziei, poezia universală progresivă, dar și bufoneria transcendentală, paradoxul și ironia”; pe Wilhelm Schlegel, fratele mai mare, filozof, critic literar, traducător din greacă, latină, spaniolă, portugheză, cel care îl tălmăcise pe Shakespeare. Primeau și vizita filozofului Schelling, și a lui Jean-Paul Richter, zis Jean Paul, care introdusese romanul în literatura germană și romanul poetic în literatura europeană. Ei se aflau atunci doar în trecere prin Dresda, dar efervescența intelectuală pe care o creaseră pentru scurt timp n-a fost uitată; spiritele cărora le treziseră curiozitatea nu ațipiseră și nici nu se închistaseră: când berlinezul Adam Müller a fost numit profesor acolo în 1806 și și-a rostit conferințele despre știința și literatura germană, despre geniul german, ideile sale au fost călduros primite de orașul saxon care-și trăda astfel atât ospitalitatea față de Franța napoleoniană, deși oficial aceasta era aliata lui, cât și dorința de a vedea reabilitate o adevărată istorie a Germaniei și mai ales acea limbă germană despre care marele Frederic II al Prusiei spusese că nu era „bună decât pentru cai”. Saloanele se deschiseseră în fața ciudatului Heinrich von Kleist, dramaturgul vagabond în vârstă de treizeci de ani, chinuit, taciturn care, asemeni romancierului E.T.A.

3.

Heidelberg, „capitala sacră a romantismului”

(1829)

Unul din motivele pentru care Robert Schumann alesese Heidelbergul era că acolo trăia prietenul său Rosen. Altul era că Heidelbergul se afla în inima însăși a „naturii divine”. Împrejmuit de colinele împădurite ori de podgoriile ce străjuiesc Neckarul, cu statura impunătoare a vechiului castel, cu „străduțele radiind de fericire” și „grădinile înmiresmate”, cum l-a descris Hölderlin, Heidelbergul era „cel mai câmpenesc și mai frumos oraș” din partea de Apus a Germaniei. Iar de la anexarea sa în 1803 la marele ducat Baden, universitatea dominată de liberali cunoscuse un nou avânt. Dar pe Schumann îl atrăgea mai ales reputația Heidelbergului de „capitală sacră a romantismului”.

La începutul veacului al XIX-lea, Hölderlin înnebunise, Novalis murise, Friedrich Schlegel plecase în Franța, Ludwig Tieck, înainte de a se stabili la Dresda, locuia la Frankfurt an der Oder, Wilhelm Schlegel, însoțit de Doamna de Staël, își începuse călătoriile pe parcursul cărora își împărtășea cunoștințele asupra poeziei medievale germanice și câștiga adepti pentru doctrina romantică într-o Germanie pe atunci învinsă *manu militari*, ocupată de trupele franceze și care, ne jucând niciun rol politic, înțelegea să arate Europei chipul unei „țări”, făcând dovada existenței sale spirituale, intelectuale și artistice. A doua generație a romanticilor începea să apară. În 1804, Clemens Brentano sosea la Heidelberg cu soția lui, Sophie Mereau, care-i frecventase în mod asiduu pe frații Schlegel. Brentano avea douăzeci și șase de ani. Spirit intuitiv, foarte sensibil, trăia la limita dezechilibrului, spunând despre sine și despre alți poeți: „N-am hrănit decât imaginația; în schimb, ea

4.

Clara cântă în fața lui Goethe

(1830-1831)

„Leipzig, 9 august 1830

Dragă doamnă Schumann,

Iată proiectul meu: domnul, fiul dumneavoastră, părăsește Heidelbergul, care nu e deloc propice pentru ardoarea lui fantască, și vine din nou la Leipzig, oraș auster și uniform care, din motive pe care i le voi arăta, îi va fi benefic...

În așteptare, îmi iau răspunderea fiului dumneavoastră care, dat fiind talentul și fantezia sa, va deveni în trei ani unul dintre cei mai mari pianiști ai epocii noastre, mai spiritual și mai înfocat decât Moscheles, și depășindu-l pe Hummel în ce privește interpretarea.

Dovada a ceea ce sunt în stare să fac este fiica mea de unsprezece ani, pe care încep s-o prezint publicului...

Când Robert a plecat din Leipzig, știa ce este necesar unui bun pianist; cât privește restul, Clara mea își va da silința să-l convingă.

Pe fiica mea o îndrum pe calea profesoratului; totuși ea improvizează, privilegiu unic pe care nu-l are niciun alt pianist...

Se va hotărî Robert să-i dea Clarei mele câteva lecții, să lucreze cu ea, de exemplu, la o compoziție pe două sau trei voci, fără a se folosi de acea ușurință în improvizație care-i este cam prea dragă fiicei mele?

Se va hotărî Robert să studieze teoria cea rece și seacă?

Dar dacă Robert nu va face tot ce-i propun aici, ce se va întâmpla, unde-l va duce fantezia lui?

La Paris, Viena, Petersburg și Berlin, se plătește între doi și patru taleri lecția. La Londra, între șase și opt taleri...

5.

Paris

(1832)

Trecuseră patru luni de când Clara se afla în turneu cu tatăl ei. După Frankfurt, au mers la Darmstadt, iar de la Darmstadt la Paris, la hotelul Bergère, pe strada Bergère, unde au rămas două luni. Acolo se afla Frédéric Chopin. În ziua de 8 septembrie 1831, auzise la Stuttgart despre cucerirea Varșoviei de către ruși și-și continuase călătoria până la Paris, cu *Variațiunile* sale pe tema *Là ci darem la mano* de Mozart, deja publicate, *Valsul în Re bemol major*, *Nocturna întâi*, schițe ale *Studiilor* și cele două *Concerte în mi minor* și *în fa minor* deja compuse. Avea douăzeci de ani. Aserțiunea lui Schumann: „Jos pălăria, domnilor, un geniu!”, din articolul publicat în decembrie în *Allgemeine Musikalische Zeitung* a lui Fink, îi parvenise; Liszt, Berlioz, Mendelssohn și încă mulți alții îl recunoscuseră. În prezența lui, Wieck n-a avut decât o observație de ordin moral: „Frumos băiat, dar Parisul l-a stricat și l-a făcut să devină indiferent față de sine și de arta sa”. E drept că l-a văzut sărind capra cu Mendelssohn, Liszt și cu pianistul și muzicologul Ferdinand Hiller, toți prezenți la Paris în momentul acela. Paganini se producea în Franța. Clara și tatăl ei îl ascultaseră la Leipzig, Schumann la Frankfurt; avea cincizeci de ani și uimise prin prodigiosul său talent, „diabolic” se spunea, întreaga generație tânără de muzicieni – interpreți și compozitori. Hector Berlioz, a cărui *Simfonie fantastică* fusese dirijată în primă audiție la începutul iernii, plecase la Vila Medici, după ce obținuse Marele Premiu al Romei. Revoluția din 1830 îl lipsise pe Rossini de titlurile sale de director al Teatrului Italian, compozitor al regelui și inspector general al muzicii, dar el se afla tot la Paris, bogat, ilustru, fără să compună ceva important – preferințele francezilor îndreptându-se

6.

Robert și Ernestine

(1833-1835)

Primăvara, când Schumann s-a întors la Leipzig, publicase *Studiile după Paganini op. 3*, *Intermezzo op. 4*, *Toccata op. 6*, scrisese o simfonie în sol minor, mai multe piese mici pentru pian, iar câteva compoziții mari se aflau în lucru. Arătătorul de la mâna dreaptă continua să fie inutilizabil.

S-a mutat de la familia Wieck în „două cămăruțe simple și plăcute, deschise razelor de soare și de lună și de unde, în plus, ai o priveliște peste pajiști înverzite și grădini”. Un colț de natură. El și Clara își scriau aproape zilnic. La primirea opusului 3 al Clarei, care îi era dedicat, Robert a răspuns: „Sper că unirea celor două nume pe copertă va putea fi una din perspectivele noastre de viitor”. Se vedeau aproape zilnic la Bătrân, în timpul plimbărilor, sau la *Arborele de Cafea*, iarăși, unde întâlnirile se reluaseră, cu Wieck, Julius Knorr, Louis Schunke, prietenul cel mai drag al lui Robert, geamănul său, la fel de șters, la fel de înzestrat ca și el. Proiectul de a întemeia o nouă revistă muzicală cu adevărat critică, în care să se combată „urâtul, nesănătosul, neartisticul”, a căpătat forma definitivă în vara aceea. „... Prospectele și anunțurile vor apărea luna viitoare. Tonul și culoarea ansamblului vor fi mai proaspete și mai comprehensive decât în altă parte; și mai ales se va pune stavilă rutinei, deși am puține speranțe să mă întâlnesc în vederile mele artistice cu Wieck – care, de altfel, devine pe zi ce trece tot mai prietenos cu mine...” Așa a demarat *Neue Zeitschrift für Musik* (*Noua revistă muzicală*), care trebuia să se opună – ca fond și formă – revistei *Allgemeine Musikalische Zeitung* a lui Fink.

7.

„Ce am eu cu inima”

(1836-1837)

Avea șaisprezece ani, părul negru, lung, strâns în coc pe ceafă, cu două şuvițe ce-i încadrau ocolit ovalul feței; aceiași ochi imenși, deschiși la culoare, aceeași ținută dreaptă, moștenită de la Marianne Trommlitz. Se spunea că este de-o eleganță, de-o grație lipsite de afectare, și era o mare, foarte mare pianistă.

Crescută de un tată rigid și pragmatic, care-i programase copilăria ceas cu ceas, temându-se parcă, mai presus de orice, de iruperea neprevăzutului, Clara se îndrăgostise de un bărbat care aprecia în mod deosebit însemnele geniului, mișcărilor imaginației și pasiunii – un visător impulsiv. Formată de un profesor a cărui tehnică era fără doar și poate de necontestat, dar cu gusturi limitate: Czerny, Herz, Sigismund Thalberg, Henselt... Ca și cum și-ar fi interzis emoții prea puternice; ea se gândea să-și lege viața de un critic care, de pildă, scrisese despre Czerny: „Dacă aș avea dușmani, dacă aș vrea să-i nimicesc, i-aș condamna să nu asculte decât această muzică: inexpresivitatea ei e într-adevăr remarcabilă”; de un muzician care-i introdusese pe Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, și chiar pe Chopin, în mohorâtul univers sonor al familiei Wieck; în fine de un compozitor încă puțin cunoscut, dar a cărui extraordinară originalitate, fantezie, ea nu putea să n-o presimtă. Evoluase într-un mediu incult pe plan literar și chiar dovedise dificultăți în însușirea limbii, în timp ce operele lui Byron, Shakespeare, Goethe, Schiller și ale tuturor scriitorilor romantici fuseseră dintotdeauna pentru Robert Schumann – încă din copilăria petrecută la Zwickau, în biblioteca și librăria tatălui său – ca o componentă necesară a aerului pe care-l respira.

8.

Corespondență secretă

(1837-1838)

Așadar, Clara a plecat din nou la 10 octombrie 1837. În optsprezece luni nu s-au văzut între patru ochi decât o singură dată, în taină. Clipă fugară, compromisă de timiditatea lor. Apoi s-au despărțit.

„Pentru prima oară, de săptămâni întregi, am izbucnit în hohote de plâns.”

„Ai încredere în mine, Clara mea dragă, ai deplină încredere în forța mea, ea te va susține ca să birui toate încercările. Tu ești logodnica mea mult iubită, iar mai târziu... Încă un sărut... Adio!”

Au părăsit Dresda într-o duminică. „Era o dimineață însorită. Elba era transparentă, cerul se răsfrângea în apele ei, iar soarele strălucea cu atâta grație, încât părea că vrea să mă consoleze și să-mi spună: « Poți să-mi încredințezi tandrețea ta, i-o voi transmite neștirbită lui Robert ».” Și Clara a sosit la Praga însoțită de tatăl ei și de credincioasa guvernantă Nanny.

Un prim concert la Conservator. Treisprezece chemări la rampă și tot atâtea reverențe pe care Clara le făcea „prost dar cât de cordial...” Scrisori de felicitare, vizite, un admirator care-o „sorbea din ochi” când se așeza la pian și venea apoi să-i facă o „curte lamentabilă”, arătându-se atât de insistent, încât Clara trebuia să pună între ei un scaun de care tânărul să se împiedice când ar fi dat s-o strângă în brațe. Un muzician furios de articolele critice ale lui Schumann, de disputele cu privire la Bellini, Spohr și Gluck, căroră Clara îl prefera pe Mozart, un al doilea concert și sala plină, „cu toate că aristocrația n-a venit”, și ovații, alte reverențe. Așa i-a fost dat. „Eram atât de pătimaș preocupată de tine, Robert, încât publicul a fost impresionat... Și-acum, noapte

9.

Proces pentru o căsătorie

(1838-1840)

„Aș putea acum să mă întorc acasă, să termin noua mea sonată pentru pian. Dar încă nu e unsprezece și noaptea de vară e-atât de frumoasă. Pariez de altfel că la vecinul meu, marele maestru de vânătoare, fetele lui tot mai stau în fața ferestrei deschise și zbiară cât le ține gura cu vocile lor stridente, pătrunzătoare: *Când mă privești cu ochi aprinși...*, cântând de fiecare dată doar prima strofă și făcând să răsunе toată strada. Alături, la etajul de sus, cineva maltratează flautul, din niște plămâni ca ai nepotului lui Rameau. Cu sunete prelungi, vecinul meu, cornistul, face experimente acustice. Numeroșii câini din cartier se neliniștesc, și asta chiar lângă fereastra mea (se înțelege că laboratorul meu poetico-muzical este o biată mansardă). Cotoiul gazdei, ațâțat de duetul încântător al tinerelor fete, face tandre mărturisiri pisicii vecinului, de care e înamorat din martie. Sunt gemete nesfârșite ce suie pe toată scara cromatică. După unsprezece, totul se liniștește. Voi mai rămâne aici, deoarece mai există hârtie albă și vin de Burgundia, din care încep să gust câte puțin.

Există, mi s-a spus, o veche lege care interzice practicarea meseriilor zgomotoase în vecinătatea erudiților. Oare n-ar fi cazul ca bieții muzicieni, care sunt siliți să-și comercializeze exaltările pentru a-și țese urzeala existenței, să se prevaleze de această lege și să alunge din vecinătatea lor toți gălăgioșii și cimpoierii?...” Iată – sub semnătura lui E.T.A. Hoffmann – o mostră a versiunii

Partea a doua

Perioada Schumann

sau

iubirea mai presus de tine însuși

(1840-1856)

1.

Căsnicie

(1840-1841)

Cu un an în urmă, Schumann exclamase, fără să știe prea bine ce avea să facă, doar fiindcă se simțea „explodând” de muzică: „Pianul este mult prea strâmt pentru mine”. Deja în primăvara și în vara anului 1840, compusese *Liederkreis op. 24* și *Dragoste de poet* pe poeme de Heine, *Liederkreis op. 39*, pe stihuri de Eichendorff, și *Dragoste și viață de femeie*, sublim cântec de dragoste închinat Clarei, pe versuri de von Chamisso, pe care Schumann îl întâlnise la Leipzig, cu puțin timp înainte de moartea scriitorului. Avuseseră loc „neuitatele seri de la Berlin” unde, la Marianne Trommlitz-Bargiel, Mendelssohn cântase ciclul Eichendorff, acompaniat de Clara la pian. Ciclul *Myrthen*, tot pe versuri de Heine¹⁵, a făcut, de asemenea, parte dintre darurile de nuntă oferite de Robert iubitei mirese, dar toate acestea nu însemnau decât o parte din atmosfera în care Clara a fost brusc cufundată căsătorindu-se cu Robert Schumann, și care, probabil, i-a amintit în chip confuz de conversațiile la care asistase în copilărie la familia Carus, sau la *Arborele de Cafea* din Leipzig, înainte de apariția revistei *Die Neue Zeitschrift*...

Toată toamna și toată iarna care au urmat căsătoriei, Robert n-a conținut să scrie lieduri, manifestând o mare exigență în ce privește alegerea autorilor: Byron, Goethe, Lenau – scriitor apropiat de Heine și, ca și el, adept al mișcării Tânăra Germanie –, „poezii militanți”, Rückert, Körner, Arndt¹⁶, care proslăveau

---

¹⁵ *Myrthen (Flori de lămâiță)*, op. 25, ciclul de 26 de lieduri pe versuri de Goethe, Rückert, Byron, Moore, Heine, Burns, Mosen, dedicate Clarei.

¹⁶ *Poezii războaielor de eliberare* împotriva lui Napoleon I. Perioada lor de afirmare se situează între anii 1813-1815.

2.

Marie și Elise

(1841-1843)

La 1 septembrie, Clara a adus-o pe lume pe Marie, prima ei fiică. Sărbătoririle s-au ținut lanț în căsuța de pe Inselstrasse. A fost nașterea, apoi prima aniversare de căsătorie a soților Schumann, cei douăzeci și doi de ani ai Clarei și botezul Mariei. Cu această ocazie, a venit de la Berlin și mama Clarei; erau de față toți prietenii, în afară de Mendelssohn: fusese numit directorul Muzicii din Prusia și capelmaistru al regelui, și trebuia să-și petreacă o parte din timp la Berlin. Robert i-a oferit soției sale corectura întâi din *Simfonia Primăverii în Si bemol major*, caietul tipărit al liedurilor pe poeme de Rückert, printre care figurau și cele pe care le pusese ea pe muzică, precum și partitura, terminată în mare taină, a *Simfoniei în re minor*. Să fi fost lipsa lui Mendelssohn, care nu putuse să supervizeze, ca în cazul primei simfonii, desăvârșirea celei de-a doua¹⁷? Robert a răsturnat aici forma, cele patru mișcări se înlănțuie fără întrerupere, pentru prima oară într-o simfonie.

Abia stinsă febra festivităților, Robert se și închidea din nou în odaia sa, având în minte un proiect de operă, o *Fantezie pentru pian și orchestră*¹⁸, încercări de muzică corală, diferite piese pentru pian etc. Pianul din casă fiindu-i inaccesibil, Clara a rămas cu fiica ei, iar la prânz și seara, cu un soț atât de taciturn, încât se întreba dacă o mai iubește. Atunci un fel de nerăbdare a cuprins-o. Nu era

---

¹⁷ Această simfonie, tipărită ultima dintre simfoniile lui Schumann, va primi numărul de ordine IV, deși cronologic este a doua. În secolul trecut, lucrările compozitorilor se numerotau nu în ordinea compunerii, ci în ordinea editării lor.

¹⁸ Acestei *Fantezii*, Schumann îi va adăuga, patru ani mai târziu (1845), o parte lentă și un final, lucrarea transformându-se astfel în celebrul *Concert în la minor pentru pian și orchestră*.

3.

În Rusia

(1844)

O altă dorință scumpă Clarei i-a fost împlinită după sărbătorile de Crăciun: să plece iarăși în turneu. Un lung turneu în Rusia. Era un proiect pe care Clara îl urzea de multă vreme. „Mă înfior la gândul de-a părăsi cuibul nostru cald în care abia ne-am instalat, scria Robert la două săptămâni după căsătoria lor. Mă gândesc cu groază la călătoria în Rusia. La fel și Clara, cred.” Dar Clara n-a confirmat niciodată această presupusă „groază”. Robert nu și-a atras drept răspuns la acest „La fel și Clara, cred” decât o tăcere elocventă.

Soții Schumann și-au lăsat fiicele la Karl și Pauline Schumann, la Schneeberg, apoi concertele s-au succedat: Berlin, Königsberg, Tilsit, Mitau, „capitala Curlandei, unde iarna se întrunește toată nobilimea țării, care o duce numai în baluri, în concerte și iar în baluri”. La Riga, „soțul virtuozului” a început să se simtă rău, mai rău decât la Oldenburg, mai mult decât deprimat: amețeli, neliniște, halucinații auditive. Au sosit la Dorpat în februarie. „Aici se vorbește germana. Totul este german. Abia la zece mile de Petersburg apare Rusia. Până acum, a povestit Clara, n-am suferit deloc de frig, datorită blănurilor și cojoacelor, deși de două zile călătorim la minus zece sau minus douăsprezece grade. Aici casele sunt bine încălzite, o temperatură egală domnește în toate odăile, ceea ce e cât se poate de plăcut. Dorpat pare la drept vorbind foarte la nord, mai întâi fiindcă aici simți mai mult frigul, azi dimineață erau minus douăzeci și șapte de grade!

Am dat trei concerte strălucite care au stârnit un entuziasm de nedescris. Nu cunosc un public mai cald și în același timp mai fin muzician decât acesta. Aseară a avut loc cel de-al treilea

4.

Dresda

(1844-1848)

Dresda era „Florența Nordului”: un decor baroc, vetust, scăldat de Elba. Aici se formase nucleul marilor muzee germane, la frații Boisserée, ajutați la începutul secolului de Clemens Brentano, care strângea din bisericile și mănăstirile secularizate de Napoleon capodopere de artă bisericească destinate licitației, dacă nu chiar negustorilor de lemn de foc. Încă de pe când locuia aici dr. Carus, Dresda trăia din amintirea gloriosului ei trecut, rememorând vremurile când poeții romantici și intelectualii aflați în trecere înflăcărau spiritele. După aproape douăzeci de ani, Dresda nu-și schimbase atitudinea, dar curiozitatea ei neîndreptându-se spre ceva nou, acest atașament față de memoria sa putea să treacă drept tradiționalism, iar faptul că se mulțumea cu el, drept somnolență. Curtea și burghezia erau după chipul și asemănarea sa, iar principiile lor, înălțate asemenea unor metereze care străjuiau capitala saxonă. Pictura era apreciată, la fel și literatura, cu condiția să nu fie prea subversivă. Dar muzica? Ce se putea spune despre ea după plecarea lui Carl Maria von Weber – ale cărui rămășițe pământești tocmai fuseseră repatriate de la Londra și înhumate în cavoul familial din Dresda?

„Pentru muzică, a explicat Clara la sosire, Dresda e un colț pierdut de lume!... De locuitori ce să mai vorbim? Peruca le atârână tot timpul pe spate.”

Dirijorul Teatrului regal era Reissiger, în vârstă de patruzeci și șase de ani, pe care soții Schumann îl cunoșteau bine, dar căruia nu-i prea apreciau calitățile de dirijor – era leneș –, nici pe cele de compozitor – era fecund dar lipsit de inspirație –, nici pe cele de autor de opere – era mediocru. În ce privește programul său,

5.

Baricadele și Richard Wagner

(1848-1850)

La 20 ianuarie 1848, venea pe lume cel de-al cincilea copil al Clarei. În februarie, revoluția izbucnea la Paris și, la fel ca în 1830, prolifera, ajungând în Austria, Italia, Prusia, Germania. La München, Ludovic I de Bavaria, preferând farmecele Lolei Montès exercitării puterii în această perioadă tulbure, abdică în favoarea fiului său. La Dresda, regele Saxoniei a fost silit să renunțe la guvernul său învechit în favoarea unui cabinet mai liberal. Pretutindeni, în ducatele Baden, Württemberg, Hessen-Darmstadt, Nassau, manifestațiile au atins o asemenea amploare încât s-au acordat libertatea presei, libertatea reuniunilor și a asociațiilor. Au apărut noi ziare, s-a constituit o gardă națională. Parlamentul ales la Frankfurt a înălțat drapelul roșu, negru și auriu, culorile adeptilor noului regim, pe care le arborau deja, sfidător, cu un an în urmă, liberali ca Richard Wagner sau tânărul Hans von Bülow. Dar cum stânga n-a obținut nicio reformă socială, agitația a continuat. Burghezia, îngrozită de exigențele și forța democraților, s-a îndreptat în mod spontan spre regele Prusiei care, la rândul său, se bizuia pe partidele reacționare. Suprimarea gărzii naționale, proclamarea stării de asediu, exilul Parlamentului de la Frankfurt la Brandenburg, apoi dizolvarea acestei adunări, după ce abia împlinise opt luni, au însemnat o retragere. Toată iarna 1848-1849, Germania a fost cufundată în ceea ce s-a numit „anul ei nebun”. În timp ce Clara îi învinuia de slăbiciune pe prietenii ei, soții Bendemann²⁷, care nu luau nicio

---

²⁷ Eduard Bendemann (1811-1889), pictor german, autorul unui portret al lui Schumann, datând din anul 1859, aflat la Muzeul „Robert Schumann” din Zwickau și reprodus în *Schumann*, Coll. Génies et Réalités, ed. Hachette, 1970, p. 224.

6.

Zeul Rin

(1850-1851)

Luni, 2 septembrie. „Am sosit la Düsseldorf care, împotriva oricăror așteptări, ni se pare plăcut, chiar și așa, înconjurat de un modest lanț de munți...”

Era un oraș-grădină, mult mai luminos și însoțit decât ceea ce cunoscuseră vreodată saxonii; doar dacă își evocau amintirile, Clara ale turneelor ei, Robert ale scurtei lui călătorii în vechea Germanie, despre care povestise în casă la soții Carus. Era unul dintre cele mai încântătoare orașe renane. Comerțul și industria erau înfloritoare, manufacturile numeroase, orașul activ, în același timp burghez și intelectual: Mendelssohn, înaintea lui Hiller, dirijase aici orchestra a cărei conducere o preluase Schumann la sosire; Heine era venerat ca un adevărat copil al ținutului.

„...Am fost întâmpinați de directorul societății de concerte. Miercuri seara am avut parte de o mare surpriză. Ne aflam la hotel și tocmai cinam. Deodată din odaia vecină am auzit uvertura la *Don Giovanni* de Mozart. Nu înțelegeam nimic, mai ales că notarul, pe care-l întâlniserăm întâmplător, nu ne spusese nicio vorbă. Era o serenadă pe care orchestra din localitate i-o oferea lui Robert; acesta a fost foarte plăcut surprins. Au cântat cu toții foarte bine. Și m-am gândit că Robert va putea face în curând ceva din această « orchestră ».” Era o primire caracteristică pentru veselia renană, atât de călduroasă, de „franțuzească”, se spunea, după cum despre Düsseldorf se spunea că, alături de München, este Montparnasse-ul Germaniei.

Sâmbăta următoare, doamna Schumann era furioasă: „S-au descărcat mobilele... A fost o zi oribilă! De dimineață până seara, timp de șase ore, a trebuit să stau acasă. Abia am reușit să pun pe

7.

Adolescentul din Hamburg

(1851-1854)

Era în timpul serbărilor de la Shadow, care s-au prelungit până noaptea târziu. Clara a părăsit societatea în mare grabă, pentru a se întoarce acasă. Când Robert a sosit, la rândul său, după miezul nopții, destul de afumat, Clara se culcase. Lângă ea, un nou-născut, cea de-a patra fiică a lor, căreia i-au zis Eugénie, în onoarea Eugeniei de Montijo, împărăteasa francezilor. Era 1 decembrie 1851. De Crăciun, Clara a avut de descifrat *Fantasiestücke op. 111 pentru pian*, iar orchestra din Düsseldorf, *Uvertura la Herman și Doroteea*.

Drama însă mocnea, ineluctabilă, între Comitetul director al societății de concerte din Düsseldorf și concertmaistrul Schumann, din ce în ce mai abătut în fotoliul său de dirijor, tot mai împiedicat și mai scump la vorbă, uneori foarte greu de auzit. Deoarece o „criză de anemie cerebrală” îl îndepărtase de pupitru toată iarna lui 1851-1852, instrumentiștii, administratorii și chiar publicul din Düsseldorf au început să se obișnuiască cu modul de a dirija mai clar, mult mai ordonat și mai eficace al lui Julius Tausch, care asigurase deja interimatul între Ferdinand Hiller și Schumann. Un articol de ziar mai mult decât critic la adresa lui Robert, protestele anumitor membri ai Comitetului și ale unor auditori au deschis calea unei veritabile intrigi împotriva dirijorului. Săptămâna Schumann de la Leipzig i-a lăsat un răgaz în martie 1852 și i-a prilejuit o bucurie: Liszt a cântat cu Clara și cu un tânăr violonist, uimitor de înzestrat, pe care Clara și Robert abia l-au zărit atunci, Josef Joachim. La întoarcere, bătălia a fost reluată cu și mai multă forță: nu se insista asupra talentelor de compozitor ale lui Schumann decât pentru a i se cere să se

8.

„Tema spiritelor”

(1854)

Totul a început printr-o durere în ureche, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1854, și prin migrene pe care nimic nu le calma. Apoi a auzit o notă, mereu aceeași, fără încetare, uneori dublată de un alt sunet. Durerea nu contenea. A urmat „o lucrare întreagă, executată parcă de o orchestră întreagă, de la un capăt la celălalt, ultimul acord prelungindu-se până când Robert începu să se gândească la o altă piesă... după el, era o muzică cerească, emanând de la instrumente cu rezonanțe minunate, cum nu s-a mai auzit pe pământ...”

Dar suferea cumplit. Clara nu mai dormea. Îi vorbea pentru a-i alunga halucinațiile auditive. Totul înceta pentru câteva ore, în timpul cărora Robert se apuca din nou de lucru, sau se ducea la bibliotecă împreună cu Albert Dietrich, ori făcea o plimbare. Și-apoi totul revenea „și mai puternic, dar la fel de minunat... Suferințe extraordinare... muzică (admirabilă muzică)”, a notat el, ca de obicei, laconic, în carnetul său de însemnări.

„Noi practic nu mai dormeam, a povestit soția lui. El a repetat de mai multe ori că, dacă asta nu încetează, va înnebuni”. Doctorul Hasenclever a venit în fiecare zi a săptămânii, spunând că nu e nimic de făcut. Neputincioasă, Clara l-a privit pe soțul ei ascultând o zi întreagă vocile de sus „cu un aer de beatitudine”.

„Pe 17: mai bine.”

Dar abia se culcaseră, că îi și cerea Clarei lumină: Franz Schubert și Felix Mendelssohn îi trimiseseră o temă pe care trebuia s-o noteze. Clara a încercat să-l facă să renunțe, vorbindu-i blând, pentru a alunga această halucinație. Dar nu. El s-a sculat pentru a nota *Das Geisterthema*, tema spiritelor, ciudat de blândă și liniștită,

9.

Adio, Robert

(1855-1856)

Concerte la dus, concerte la întors, din nou la Berlin, unde Joachim și Clara au cântat Bach și Beethoven, unde s-a executat *Reviemul pentru Mignon* de Schumann, și din nou la Leipzig. Succes imens la dus, triumf la întors... Dar ce bucurie putea să aibă Clara, de care să nu se simtă vinovată știindu-l pe Robert la Endenich, și singur? Și bolnav: doctorul Richarz tocmai trimisese vești proaste. Iar Crăciunul se apropia. Încă un Crăciun fără Robert, după toate acele concerte fără el, chiar și bolnav, cântitor, gelos, pretinzând că „acolo unde se-aud râsete, eu n-am ce să caut”. Dar Clara se ținea bine. Speranța o ținea. De-aceea Joachim a miștit-o când a sosit la Düsseldorf pentru a-și petrece Crăciunul cu ea, cu copiii și cu Brahms. Venea de la Endenich. Îl văzuse pe Robert. Era slab pentru că refuza să se hrănească. Se așeza la pian cu mâinile tremurânde și smulgea din instrument sonorități cumplite, „sfâșietoare atât pentru suflet cât și pentru ureche”. Lucra, desigur, dar pentru a clasa în ordine alfabetică nume de orașe luate dintr-un atlas, cu acea meticulozitate maniacă pe care o vădea altădată în carnetul său de însemnări, în calculele, bugetul, clasarea scrierilor sale, a textelor marilor autori despre muzică și, mai recent, în ordonarea amintirilor sale, a „datelor de naștere a scumpilor săi copii”. I se întâmpla să se târască în patru labe prin camera lui. Avea, ce-i drept, lungi momente de luciditate care, de altfel, îi sporeau suferința.

Sosise Crăciunul. Se va întoarce? a întrebat Clara. Se va întoarce, a răspuns Joachim. Vindecat? Vindecat! Marie Schumann și Josef i-au cântat Clarei *Sonata în la minor* de Robert; Elise, *Scenele*

Partea a treia

Perioada Brahms

sau

imposibila consolare

(1856-1896)

Schumann a murit, cu mințile rătăcite, zdrobite asemeni imaginii din tabloul lui C.D. Friedrich, *Naufragiul Speranței*. Dar „îl văd mereu, îl aud mereu. Parcă toată ființa mea se contopește cu muzica lui. Ea îmi alină durerea”.

Muzica...

1.

Priegie

(1856-1859)

Au plecat cu toții: Julius Grimm la Göttingen; Albert Dietrich la Bonn, unde-i succeda lui Wasielewski, numit director muzical la Dresda; Josef Joachim la Hanovra, de unde i-a scris lui Franz Liszt despre admirația sa pentru Clara, această „nobilă femeie care mi se pare, în durerea ei profundă, de o forță supraomenească”.

La fel ca după plecarea lui Robert Schumann la Endenich, Clara și-a înmulțit proiectele, fără să se poată hotărî încotro s-o apuce, unde anume să se stabilească. La Londra? Dintr-odată englezii i se păreau fermecători. În Danemarca? Fusesse atât de bine primită acolo. În Olanda? La Berlin, lângă mama ei? La Hamburg, unde se afla bătrâna Johanna Brahms, atât de blândă, atât de simplă și exemplară în sărăcia ei? La Hanovra, unde Josef Joachim ar putea să-i ofere sfaturile, învățătura lui? La Viena, unde se gândise să plece cu Robert, chiar înainte ca îngerii și „demonii roșii” să vină să-i devoreze mințile?

Aici sau dincolo?

Voia să părăsească Düsseldorful, unde stăruiau prea multe amintiri – dar unde n-ar fi ele prezente? –, iar anul următor Johannes Brahms urma să părăsească orașul pentru a se muta la Detmold, în Westfalia de Nord, un orașel peste care domneau prințul Leopold II, mama, frații și surorile sale, toți muzicieni. Clara îi cunoștea bine, ținea mult la ei, fără totuși să împărtășească pasiunea familiei pentru Berlioz, Liszt și Wagner. Ea tocmai îi dăduse lecții lui Frédérique, una dintre surorile prințului, foarte înzestrată, și obținuse pentru Johannes postul de director muzical.

2.

Certuri

(1860-1861)

Toți schumannienii erau la Düsseldorf pentru Festivalul Rinului Inferior, în luna mai. Ferdinand Hiller a dirijat *Simfonia întâi* de Schumann; Julius Stockhausen a cântat lieduri de Schumann, de Schubert, de Hiller; Josef Joachim a dirijat Beethoven; Albert Dietrich venise și el, cu soția; mai erau soții Bendemann și Clara, care cânta acum fără partitură, cu spaima, de fiecare dată, să n-o trădeze memoria. Era însoțită de fiica ei, Marie, care, la nouăsprezece ani, făcea ucenicia profesiunii de impresar. Al propriei sale mame. Wilhelmine Schröder-Devrient tocmai murise.

Dacă legăturile se strânseseră între weimarieni, același lucru se întâmpla și cu membrii grupului de „neoclasici”, reuniți sub egida lui Brahms în jurul lui Julius Stockhausen și Josef Joachim la Hanovra, și în jurul lui Hanslick la Viena. Cearta plutea în aer. A izbucnit în anul acela, 1860.

„Noi, subsemnații, am urmărit de multă vreme, cu regret, activitățile unui anumit partid, al cărui organ este gazeta muzicală a lui Brendel.

Acest ziar propagă fără încetare ideea că, structural, muzicienii cu năzuințele cele mai serioase sunt în concordanță cu direcția pe care o reprezintă gazeta, că ei recunosc în compozițiile mentorilor acestei direcții opere artistice de valoare și că, astfel, mai cu seamă în Germania de Nord, disputa pentru sau contra așa-zisei « muzici a viitorului » este încheiată – și anume în avantajul acesteia.

Noi, subsemnații, socotim de datoria noastră să protestăm împotriva unei asemenea deformări a faptelor și declarăm că în

3.

Cușca de câini

(1861-1872)

Să alerge, simțea nevoia să alerge.

Un ultimatum din partea lui Brahms, amenințând-o că-și va cheltui toată averea la Berlin dacă nu accepta să împartă cu el conținutul portofoliului său și viața ei, fără îndoială, o ofertă de post stabil a regelui la Hanovra, dar degeaba. Avea șapte copii, zicea ea, pretinzând, de altfel: „Fără ei, de mult s-ar fi terminat totul”.

Îi adusese pe fiii ei de la Bonn la Berlin ca să și-i apropie, dar era mereu absentă. O lua pe câte una dintre fiice, din când în când: pe Julie, de pildă, care și-a petrecut toată iarna lui 1861 la Hamburg și căreia Brahms i-a dedicat *Variațiunile sale op. 23* compuse pe *Geistertbema* a lui Robert Schumann, ultima temă pe care acesta o notase înainte de-a se arunca în Rin și care-i fusese dictată de spiritele lui Schubert și Mendelssohn. Dar numai Marie locuia cu mama ei. După concerte susținute la Bremen, Hanovra, Oldenburg și Hamburg, unde a cântat în primă audiție *Cvartetetele op. 25* și *26* de Johannes⁴², după Köln, unde Julius Stockhausen a cântat *Faustul* lui Schumann „cu o splendoare ce scapă oricărei descrieri”, după Düsseldorf și Karlsruhe, apoi după Basel, Guebwiller, Mulhouse și Zürich, doamna Erard a chemat-o la Paris. „Cred că o viață mai liniștită ar da prea mult frâu liber durerii mele”, spunea ea pentru a justifica o dată mai mult o plecare.

La 7 martie 1862, Clara și Marie Schumann au sosit la Paris. Ferdinand Hiller și Julius Stockhausen au venit să le întâmpine. Ea

---

⁴² *Cvartetetele op. 25* și *op. 26* de Brahms sunt scrise pentru coarde și pian.

4.

Moartea Juliei

(1872-1873)

Într-o zi de august a anului 1872, Julie Schumann s-a întors la mama ei, în „cușca de câini” din Pădurea Neagră. Era contesă italiană, mamă a trei copii, pe care îi lăsase cu soțul ei. „Din prima zi în care am revăzut-o pe scumpa mea copilă, am avut ferma convingere că nu mai are mult de trăit. Primul ei sărut a fost pentru mine ca un pumnal înfipt în biata mea inimă. Nicio clipă starea de neliniște nu m-a părăsit...” Dar Clara a plecat din nou și, la 9 noiembrie, fiind la Heidelberg, a aflat de moartea celei de-a treia fiice, Julie, în vârstă de douăzeci și șapte de ani. Era chiar înaintea unui concert. N-a spus nimic nimănui și a cântat. Apoi și-a continuat turneul, așa cum era prevăzut, în Germania și Austria. A început iarăși să se întrebe unde să se instaleze. La Viena? La Berlin? „Cușca de câini” era departe de orice... Era singurul semn de derută pe care l-a arătat. A călătorit și a cântat din nou – Schumann, în sala Gewandhaus din Leipzig, tot Schumann la Londra, pretutindeni Schubert și Bach, Brahms la Liverpool și în alte locuri, executând mai ales *Liebeslieder-Walzer op. 52*⁴⁶, pe care Johannes le compusese în timpul iubirii lui imposibile pentru frumoasa Julie Schumann, leit mama ei, pe când nutrea speranța nebună de a se căsători cu ea.

Un festival Schumann a fost organizat la Bonn. S-a produs și Clara. Josef Joachim și Wasielewski au dirijat pe rând orchestra. Amalie Joachim a cântat. Erau acolo prietenii dintotdeauna alături de care îmbătrânise Clara: Albert Dietrich, Ferdinand Hiller, Julius Grimm și, bineînțeles, Johannes Brahms. Joachim proiectase să

---

⁴⁶ *Cântece-valsuri de dragoste op. 52.*

5.

Instalare provizorie

(1873-1878)

A fost odată un palat rococo, făcut din stuc și marmură. La hotarul dintre oraș și sat, un ermitaj, tot din piatră roz încrustată cu perle, cu scoici și bijuterii, și, în grădinile și parcurile dimprejur, o nebulă arhitectonică de fântâni și arteziene. Defilaseră pe-aici cortegii de seniori înveșmântați în brocart și aur, de doamne de la Curte, de muzicieni, actori și dansatoare, fastuoase supeuri, serbări galante ce se prelungeau până târziu în nopți, uneori până la ziuă. Regina acestor locuri era sora marelui Frederic II, care nu vorbea decât franțuzește și spunea că germana n-o înțeleg decât caii. Într-o bună zi, mica prințesă margrafă a murit, cufundând într-un somn adânc palatul, ermitajul, grădinile și scena teatrului. Și tot satul dimprejur. Acesta se deșteptase doar atât cât să ridice o statuie în memoria „scumpului Jean Paul” al lui Robert Schumann, care trăise aici douăzeci și unu de ani, răspândind în toată Germania încă neunificată personajele lui grotești și tragice, mascate, demascate, viziunile cavaleresti ale existenței, în stilul său fermecător. Apoi orașul adormise din nou, ca în poveste.

Bayreuth, orașel înflorit și somnolent din Franconia Superioară, în ziua de 19 mai 1872, duminica Rusaliilor. Au venit de pretutindeni muzicieni, critici, doamne de la Curtea din Berlin, demnitari, aristocrați, precum și noua clasă burgheză a secolului. În vechiul teatru baroc al margrafilor, Richard Wagner a dirijat *Simfonia a noua* de Beethoven, zeul Clarei Schumann, precum și zeul lui. Trecuseră douăzeci și șase de ani de când o executase pentru prima oară la Dresda. În orașul care se trezea brusc din somnul de un veac, lipsea din asistență abatele Franz Liszt, rămas la Weimar. Împlinise șaiszeci și unu de ani. Lipsea Hans von Bülow,

6.

Bătrâna doamnă din Frankfurt am Main

(1878-1896)

„În orașul său natal și în fața unei asistențe de mai multe mii de auditori, printre care se afla un mare număr de personalități muzicale venite de pretutindeni, Brahms a dirijat chiar el *Simfonia a doua*, care poartă amprenta nemuririi. Entuziasmul a fost înzecit datorită prezenței lui, precum și simplității și forței liniștite cu care a ținut bagheta. În timp ce urca la pupitrul împodobit cu o coroană de lauri, a fost întâmpinat cu ovații nesfârșite. După fiecare mișcare, entuziasmul se dezlănțuia din nou. A atins paroxismul după partea a treia, care a trebuit să fie bisată, în ciuda modestiei compozitorului – unul și-același cu dirijorul. Același entuziasm s-a tradus la sfârșitul lucrării prin interminabile chemări la rampă și printr-o ploaie de flori, ce cădeau din toate părțile asupra compozitorului admirat și venerat.” Era la Hamburg, în ziua de 29 septembrie, cu Josef Joachim prim-violonist al orchestrei. Cât privește „personalitățile muzicale” – puțin îi păsa lui Johannes de celebritatea lor! –, nu erau altele decât prietenii săi: Julius Grimm; Ernst Gade, care-i urmasa lui Mendelssohn la Gewandhaus din Leipzig cu douăzeci și șase de ani în urmă; Ferdinand Hiller; furtunosul Hanslick; corala feminină din Hamburg; sora și fratele lui Brahms, soacra acestuia; și, bineînțeles, Clara, în ciuda dispariției provocate de agonia lui Felix.

Când s-a întors la Frankfurt am Main, ploaia de flori a fost pentru ea, ca și coroana de lauri. Chiar fotoliul ei era împodobit. A luat loc pentru a-și asculta propriile-i opere executate de profesori, în onoarea ei. Săptămâna următoare, la Gewandhaus din Leipzig, era la fel de aplaudată, aclamată, ovaționată, acoperită de

Sanda Râpeanu

Biobibliografie

S-a născut la 25 aprilie 1929, în București. Părinții: Georgeta Marinescu (economistă) și Dimitrie Marinescu (avocat). Urmează Școala elementară de fete din Deva (1935-1939). Absolventă a Liceului de fete „Regina Maria” din Deva (1939-1947). Studii universitare la Facultatea de Științe Juridice din București (1947-1951). La 9 martie 1956 se căsătorește cu criticul, istoricul literar, editorul și publicistul Valeriu Râpeanu (28 septembrie 1931-12 iunie 2022), având împreună un fiu, Dragoș Râpeanu (născut la 17 noiembrie 1961).

Lucrează în redacțiile publicațiilor *Licurici* (revistă pentru copii, 1950-1952) și *Viața Românească* (1953-1963), precum și în cadrul Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (1963-1972). Prezentă cu recenzii și traduceri în *Viața Românească*, *Secolul 20*, *Curierul național* ș.a. Realizează cicluri de emisiuni radiofonice, singură sau cu Valeriu Râpeanu:

Mari muzicieni în corespondență și memorii (1973), *Marcel Proust și muzica* (1979), *André Gide și muzica* (1980-1981) și *Jurnalul Cosimei Wagner* (1981-1982). În 1975 devine membră a Uniunii Scriitorilor din România.